

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Természetjog és morálfilozófia

Simon József

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFECTETÉS A JÖVŐBE

Természetjog és morálfilozófia

6.3 lecke – 20 perc

Pufendorf – 3: Az önérdektől a kötelezettségig

A szemelvények forrásai:

Samuel Pufendorf: *De jure naturae et gentium*, Lundt 1672;
valamint

Samuel Pufendorf: *Elementa jurisprudentiae universalis*, Hága-Jéna 1660.
A magyar változat saját fordításom – SJ

Pufendorf az ember szociabilitásának természetjogi magyarázatában ugyanúgy el fogja vetni úgy a grotiusi morális realizmust, mint ahogy a hobbesi totális konstruktivizmust – miközben szociabilitás-tézise egyfelől kifejezetten természetjogi, másfelől kifejezetten voluntarista jellegű lesz. Ahogy Grotiusnál vagy Hobbesnál, úgy az ember Pufendorfnál is természettől fogva **önérdekkövető** entitás, de Pufendorf intencióit találóbban adjuk vissza akkor, ha azt állítjuk, hogy az embert egy alapvető önszeretet jellemzi. A német gondolkodó felfogásában az önszeretet nem egy kompetitív viszonyok között kényszerűen jelentkező jog, a bármit megtehetünk saját érdekünk kivitelezése céljából hobbesi tézisének megfelelően. A más általi megsemmisítéstől rettegő hobbesi szubjektum önfenntartását Pufendorf egy olyan önszeretet, egy olyan önmagáról való gondoskodás hajlamává szelídíti, mely senki másra nem tartozik inkább, semmint az egyénre magára. Saját szubjektumomat nem a másoktól való félelem kényszeríti arra, hogy az önfenntartásban és az önérdekkövetésben ismerje fel önnön legbelső lényegét, hanem az a *conditio humanára* vonatkozó ama belső meggyőződés ismerteti fel ugyanezt a belátást vele, hogy nem várhatom el mástól, hanem nekem magamnak kell saját létezésemet fenntartani.

De jure 2,3,15

Mindezek megállapítása után könnyű megtalálni a természet törvényének fundamentumát. Nyilvánvaló ugyanis, hogy az ember olyan állat, mely mindenekelőtt **saját fenntartását** tartja szem előtt, önmagában véve azonban **szűkösség** jellemzi és **képtelen fennmaradni a hozzá hasonlóak segítségével**, valamint messzemenően alkalmas **a kölcsönösen előnyös dolgok előmozdítására**; ugyanő mégis gyakran **rosszindulatú, szemtelen és könnyen haragra gerjed, a másoknak ártó cselekedetekre hajlamos és azok iránt fogékony**.

Az így felfogott önérdék azonban nem zárja ki a társadalmi együttműködést. Saját legelemibb érdekem is előírja a másokkal való együttműködést – ez a gondolat a 18. századi gazdaságtan alapvető mozgóatója, ahol az individuális gazdasági stratégiák kivitelezése lesz az ösztársadalmi növekedés és jóllét mozgóatórugója.

De jure 2,3,15

Az ilyen lelkes lény épen maradásához szükségsszerű, hogy **szociábilis** legyen, azaz hogy a hozzá hasonlókkal való egyesülésre törekedjen, és azokkal szemben úgy viselkedjen, hogy azok ne ragadjanak fegyvert ellene, hanem sokkal inkább érdekükben álljon az ő számára előnyös dolgok védelme avagy előmozdítása.

Pufendorf diagnóziisa nagy hasonlóságot mutat Hobbesével az elszigetelt természetes individuum esendőségéről, akire pusztá egyéni önfennntartása közben a következő jellemző:

Hobbes: Leviatán, I, 168-169:

Ilyen körülmények között [...] örökös félelem uralkodik, az erőszakos halál veszélye fenyeget, s az emberi élet magányos, szegényes, csúnya, állatias és rövid.

Pufendorf: De jure, 2,3,15

[...] rosszindulatú, szemtelen és könnyen haragra gerjed, a másoknak ártó cselekedetekre hajlamos és azok iránt fogékony.

Az is közös nevezőre hozza a két gondolkodót, hogy már a természetes önérdékkövetés leíró szintjén megvalósul az egyének közötti kooperáció, anélkül, hogy azt normatív törvény és kötelezettség írná elő – jóllehet ez utóbbi szempont Pufendorfnál kidolgozottab formában lép elénk, és megelőlegezi a 18. század egyik legfontosabb társadalomfilozófiai elvét, a „láthatatlan kéz” gondolatát, melyet a skót filozófus és közgazdász Adam Smith nevéhez kötünk.

Elementa II, Obs. IV,5:

[...] még ha semmiféle természetes törvény sem kényszerítene bennünket a közösség tiszteletben tartására, [a *conditio humana*]* akkor is annak spontán megalapítására ösztönözne, mégpedig az abból folyó előnyök miatt, valamint azért, hogy el lehessen kerülni azokat a hátrányokat, melyek a nem társias élet velejárói.

*az emberi létállapot – kiegészítés a mondat első feléből (SJ)

Az individuumok önérdékérvényesítő stratégiáinak eredőjeként felfogott társadalom eszméjéből azonban Pufendorf számára hiányzik egy fontos

elméleti motívum: az önérdékek eredőjeként mintegy mechanikusan adódó közjó nem ad

magyarázatot a közösség-alkotás *normatív* mozzanatára. Pufendorf szerint nem csak arról van szó, hogy az emberek önérdékérvényesítése *de facto* közösséget hoz létre, hanem arról is, hogy közösséget *kell* létrehozni. Másként fogalmazva: az önérdékkövetés természetes törvénye és az ebből fakadó természetes jog nem ad kielégítő magyarázatot arra, hogy miért *kell* szociábilisnak lennie az embernek;

nem magyarázza a természettörvény normativitását. Önérekkövetésünk alapján *de facto* kooperálunk másokkal, szociabilitásunknál fogva polgári közösséget *kell* létrehoznunk embertársainkkal.

De jure, 1,6,9

A kötelezettséget egy bizonyos **felsőbbség** vezeti be az ember elméjébe, azaz egy olyan valaki, aki nem csak azzal az **erővel** rendelkezik, hogy a vele ellenkezők számára valami rosszat helyezzen kilátásba, hanem akinek **jó okai** [justae causae] is vannak arra nézvést, hogy miért tarthat arra igényt, hogy akarátának erejével korlátozza számunkra a szabadságot. Miután egy olyasvalaki, akiben e két dolog megvan, kinyilvánította akarátát, szükségszerű, hogy az értelem képességével rendelkező személyben a **tisztelet által mérsékelt félelem** keletkezzék. Ez utóbbi eredete a **felsőbbség hatalma**, míg az előbbi az **okok megfontolása** [...]

Ama céltól vezérelve, hogy számot adjon a szociabilitás természetes normativitásáról – hogy miért *kell* is, hogy kooperáljunk egymással között azon túl, hogy ténylegesen együtt-

működünk –, Pufendorf előzetesen azt veszi szemügyre, hogy milyen sajátosságai vannak annak a természetes *kötelezettségnek*, melyre e kellést, e normativitást alapozhatjuk. Az általában vett kötelezettség két mozzanatot tartalmaz: a normatív törvénynek éppoly **hatékonyak**, mint amilyen **meggyőzőnek** kell lennie. *Hatékonyságát* tekintve a törvénynek szankciókra kell támaszkodnia: az engedelmisség elmaradása büntetést von maga után a felsőbbségtől. A természetes szuverénnek tehát rendelkeznie kell az engedelmisség kikényszerítésének eszközével – függetlenül a természettörvény intellektuálisan rekonstruálható tartalmától. A *meggyőzés* mozzanata másfelől azt fejezi ki, hogy az alattvalók legjobb érdekét kell szolgálnia a parancsnak. A természetes szuverénnek bölcsnek kell lennie és olyan szándékkal kell bírnia, hogy jó parancsokat adjon, képesnek kell lennie ama helyes okok (*justae causae*) intellektuális megragadására, melyek alapján megalkotja az általa hatályba helyezett törvényeket.

A kötelezettség általános eszméje a természetes szabadság korlátozására vonatkozó kényszerítő hatalma és az ezen korlátozás alapjául szolgáló jó okok mozzanataival a természetjogi gondolkodás voluntarista és intellektuális jegyeit fejezte ki.

Mindez a természettörvény hatálya aláeső alattvalók perspektívája felől azt jelenti, hogy ahhoz, hogy az emberek természetes kötelezettség alatt álljanak, kettős attitűddel kell viszonyulniuk a felsőbbséghez. Egyfelől rendelkezniük kell azzal a benyomással, hogy az engedelmisség sértését a felsőbbség képes szankcionálni, másfelől meg kell lenniük győződve a felsőbbség bölcsességéről és jóságáról. Amikor az emberi értelem felismeri e kettősséget (a kényszerítés *voluntarista* képességét és az *intellektuálisan* hozzáférhető *jó okok* alapján történő kényszerítést) egy

felsőbbségben, akkor az ember a „*metum reverentia temperatum*”, azaz a *tisztelettel mérsékelt félelem* pszichés állapotába kerül. A természetes szuverén normatív szankcióitól való *félelmet* az a *tisztelet mérsékli*, melynek forrása ama meggyőződés, hogy a természetes szuverénnek intellektuálisan igazolható okai voltak a természettörvény bevezetésére.

Kérdések:

1. Mi jellemzi az önfenntartásra törekvő egyént Pufendorf szerint, és miben tér el felfogása Hobbesétól?
2. Beszélhetünk-e az emberek közötti kooperációról a természetes állapotban Pufendorf szerint?
3. Hogyan haladja meg az értelem a természetes önérdékkövetést Pufendorf elméletében?

Irodalom:

- Craig L. Carr-Michael J. Seidler: *Pufendorf, Sociality and the Modern State*, in: Haakonssen (ed.): *Grotius, Pufendorf and Modern Natural Law* (Dartmouth, Ashgate, 1999), 133-157.
- Palladini, Fiammetta: *Samuel Pufendorf. Disciple of Hobbes*. Leiden-Boston, Brill, 2019, 29-31.
- Saether, Arild: Samuel Pufendorf. The Grandfather of Modern Economics, in: *Samuel Pufendorf und die europäische Frühaufklärung*, hrsg. v. Fiammetta Palladini, Gerald Hartung, Berlin, Akademie Verlag, 1996, 238-252.
- Tuck, Richard: *Natural right theories. Their origin end developement*. Cambridge et al., Cambridge University Press, 1979.